QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 2-son)

PEDAGOGIKA

PEDAGOGY

MALAKA OSHIRISH KURSLARIDA REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA PEDAGOG KADRLARNING KOGNITIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

https://doi.org/10.70728/c.series.v08.i02.024

Oliy ta’lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti
Umirbekova Barchin

Annotatsiya. Mazkur maqolada malaka oshirish kurslari jarayonida refleksiv yondashuv asosida pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda refleksiv pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv hamda kognitiv ta’lim konsepsiyalari metodologik asos sifatida qaralgan. Tajriba-sinov ishlari natijalari refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar pedagoglarning tahliliy fikrlashi, metakognitiv xabardorligi va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari malaka oshirish tizimini takomillashtirishda refleksiv pedagogik texnologiyalarni joriy etishning dolzarbligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: kognitiv kompetentlik, refleksiv yondashuv, malaka oshirish, pedagog kadrlar, metakognitiv ko‘nikmalar.

Аннотация.В данной статье научно-теоретически и практически анализируются вопросы развития когнитивной компетентности педагогических кадров на основе рефлексивного подхода в процессе курсов повышения квалификации. В качестве методологической основы исследования рассматриваются рефлексивная педагогика, компетентностный подход и концепция когнитивного обучения. Результаты опытно-экспериментальной работы показали, что занятия, организованные на основе рефлексивного подхода, способствуют значительному развитию аналитического мышления педагогов, их метакогнитивной осведомлённости и навыков самооценки. Полученные результаты обосновывают актуальность внедрения рефлексивных педагогических технологий в систему повышения квалификации.

Ключевые слова: когнитивная компетентность, рефлексивный подход, повышение квалификации, педагогические кадры, метакогнитивные навыки.

Abstract. This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of the development of pedagogical staff’s cognitive competence through a reflective approach in the

process of professional development courses. Reflective pedagogy, the competence-based approach, and the concept of cognitive learning are considered as the methodological foundations of the study. The results of the experimental work show that training sessions organized on the basis of a reflective approach significantly improve teachers’ analytical thinking, metacognitive awareness, and self-assessment skills. The findings substantiate the relevance of introducing reflective pedagogical technologies for improving the system of professional development.

Keywords: cognitive competence, reflective approach, professional development, pedagogical staff, metacognitive skills.

Kirish.Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida jamiyatning barcha sohalarida bo‘lgani kabi ta’lim tizimida ham tub sifat o‘zgarishlari yuz bermoqda. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, axborot oqimining keskin ortishi, raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi pedagog kadrlar faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni sezilarli darajada murakkablashtirmoqda. Endilikda pedagogdan nafaqat o‘z fanini chuqur bilish, balki doimiy ravishda o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, yangilash va moslashtirish qobiliyati ham talab etilmoqda. Shu bois pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligini an’anaviy yondashuvlar asosida emas, balki zamonaviy ilmiy-pedagogik konsepsiyalar asosida qayta ko‘rib chiqish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Zamonaviy ta’lim paradigmasida pedagog faqat bilimlarni yetkazuvchi subyekt sifatida emas, balki ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi, muammoli vaziyatlarni tahlil qila oladigan, refleksiv fikrlovchi hamda innovatsion qarorlar qabul qilishga qodir mutaxassis sifatida shakllanishi zarur[1]. Bu esa pedagoglarning intellektual salohiyati, tahliliy fikrlashi va metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishni taqozo etadi[2]. Aynan shu jihatlar pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirish masalasini ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylantirmoqda.

Kognitiv kompetentlik pedagogning bilimlarni idrok etish, anglash, qayta ishlash, tahlil qilish, baholash va ularni amaliy faoliyatda samarali qo‘llash qobiliyatlarini o‘z ichiga olgan murakkab va ko‘p komponentli sifat hisoblanadi[3]. Ushbu kompetentlik pedagogning kasbiy moslashuvchanligi, ta’lim jarayonidagi samaradorligi hamda o‘quvchilarning ta’lim natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli kognitiv kompetentlikni rivojlantirish pedagogik kadrlar tayyorlash va ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash tizimida markaziy masalalardan biri sifatida qaralmoqda.

Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida muhim bo‘g‘in hisoblangan malaka oshirish kurslari mazkur kompetentlikni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhitni shakllantiradi[6]. Malaka oshirish tizimi pedagoglarning kasbiy bilimlarini yangilash,

pedagogik faoliyatini takomillashtirish va zamonaviy ta’lim talablariga moslashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy, axborotga yo‘naltirilgan malaka oshirish kurslari ko‘pincha pedagoglarning chuqur kognitiv faolligini, mustaqil fikrlashini va kasbiy refleksiyasini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Natijada o‘qituvchilar o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish va samarali takomillashtirish imkoniyatlaridan to‘liq foydalana olmaydi[5].

Mazkur muammoni hal etishda refleksiv yondashuv alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Refleksiya pedagogning o‘z kasbiy faoliyatini anglash, baholash, tahlil qilish va qayta tashkil etish jarayonlarini faollashtiruvchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi[4]. Refleksiv yondashuv pedagogga o‘z tajribasini tanqidiy ko‘z bilan ko‘rib chiqish, faoliyatidagi kamchilik va yutuqlarni aniqlash hamda kelgusida samarali strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Shu jihatdan refleksiya pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi[7].

Shu sababli mazkur maqolada malaka oshirish kurslarida refleksiv yondashuv asosida pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirish masalasi tadqiqot obyekti sifatida tanlandi. Tadqiqot doirasida refleksiv yondashuvning nazariy asoslari, uning kognitiv kompetentlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlari hamda malaka oshirish tizimidagi amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Metodlar

Tadqiqot pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini refleksiv yondashuv asosida rivojlantirish samaradorligini aniqlashga qaratilgan tajriba-sinov ishlari asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy yondashuv, refleksiv pedagogika hamda kognitiv ta’lim nazariyalari tashkil etdi. Tajriba-sinov ishlari malaka oshirish kurslari tinglovchilari ishtirokida diagnostik, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlarida olib borildi. Diagnostik bosqichda pedagoglarning kognitiv kompetentlik darajasi aniqlanib, shakllantiruvchi bosqichda refleksiv yondashuv asosida maxsus mashg‘ulotlar tizimi joriy etildi. Nazorat bosqichida olingan natijalar qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma, test topshiriqlari, refleksiv esse, portfel tahlili hamda o‘z-o‘zini baholash metodlari. Olingan natijalar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, foiz ko‘rsatkichlari asosida umumlashtirildi.

Pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlanish darajasi tahliliy fikrlash, metakognitiv xabardorlik, refleksiv faoliyat, muammoli vaziyatlarni hal etish va o‘z-o‘zini baholash mezonlari asosida baholandi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi qo‘llanilgan metodlarning o‘zaro uyg‘unligi va tajriba-sinov ishlarining izchilligi bilan ta’minlandi.

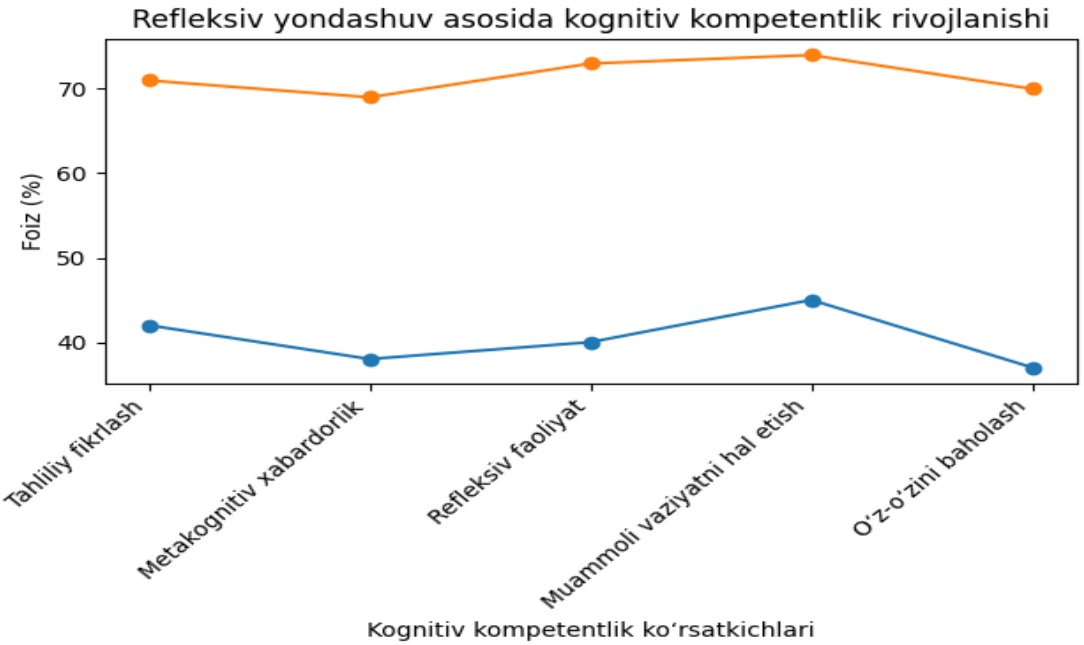
Natijalar

Tadqiqot natijalari malaka oshirish kurslarida refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanini ko‘rsatdi. Tajriba-sinov ishlari boshlang‘ich (diagnostik) va yakuniy (nazorat) bosqichlar natijalarini qiyosiy tahlil qilish asosida baholandi.

1-**jadval.** Pedagoglarning kognitiv kompetentlik ko‘rsatkichlari dinamikasi (foizlarda)

Kognitiv kompetentlik ko‘rsatkichlari	**Boshlang‘ich bosqich (%)**	**Yakuniy bosqich (%)**
Tahliliy fikrlash	42	71
Metakognitiv xabardorlik	38	69
Refleksiv faoliyat	40	73
Muammoli vaziyatni hal etish	45	74
O‘z-o‘zini baholash	37	70

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, tajriba yakunida barcha kognitiv kompetentlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha ijobiy va barqaror o‘sish qayd etilgan. Ayniqsa, refleksiv faoliyat (40 % → 73 %) va muammoli vaziyatlarni hal etish (45 % → 74 %) ko‘rsatkichlarida sezilarli ijobiy dinamika kuzatildi.

1-rasm. Refleksiv yondashuv asosida kognitiv kompetentlik rivojlanish dinamikasi

Grafik tahlili shuni ko‘rsatadiki, refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar pedagoglarning kognitiv faoliyatini tizimli ravishda faollashtirgan. Boshlang‘ich bosqichda nisbatan past bo‘lgan metakognitiv xabardorlik va o‘z-o‘zini baholash ko‘rsatkichlari yakuniy bosqichda sezilarli darajada oshgani refleksiv metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi[8].

Tahliliy fikrlash ko‘rsatkichining 29 foiz punktga oshgani pedagoglarning bilimlarni faqat qabul qiluvchi emas, balki ularni tahlil qiluvchi va qayta konstruksiya qiluvchi subyekt sifatida shakllanayotganini ko‘rsatadi. Bu holat refleksiv savollar, keys-stadilar va portfel texnologiyasining ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilinganligi bilan izohlanadi.

Shuningdek, o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarining 37 foizdan 70 foizga oshgani pedagoglarning kasbiy refleksiya darajasi kuchayganini va ularning mustaqil kasbiy rivojlanishga bo‘lgan ehtiyoji ortganini ko‘rsatadi[9]. Natijalar refleksiv yondashuv pedagoglarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning kasbiy ongini ham rivojlantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tajriba-sinov ishlari natijalari refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan malaka oshirish kurslari pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Muhokama

Olingan natijalar refleksiv yondashuvning pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishdagi strategik ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslaydi. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik va psixologik izlanishlar bilan uyg‘un bo‘lib, refleksiya pedagog shaxsining kasbiy rivojlanishida markaziy mexanizm sifatida namoyon bo‘lishini tasdiqlaydi.

Refleksiv yondashuv pedagogga bilimlarni faqat o‘zlashtirish emas, balki ularni anglash, baholash va qayta konstruksiya qilish imkonini beradi. Bu jarayon pedagogning bilish faoliyatini chuqurlashtiradi, kognitiv jarayonlarni ongli boshqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi va natijada kognitiv kompetentlikning barqaror rivojlanishiga olib keladi. Olingan natijalar refleksiv faoliyatning metakognitiv rivojlanishga ijobiy ta’sirini ko‘rsatuvchi ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi.

Shuningdek, refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan malaka oshirish kurslari ta’lim jarayonida subyekt-subyekt munosabatlarini kuchaytirishi bilan ham ahamiyatlidir. Pedagoglar ta’lim jarayonida faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘lib, o‘z fikrini erkin ifoda etish, kasbiy tajriba almashish va hamkorlikda muammolarni hal etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu holat pedagoglarning kasbiy motivatsiyasini oshirish, o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytirish va kasbiy refleksiyani chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan malaka oshirish kurslari pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda samarali

pedagogik model sifatida qaralishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ushbu modelni amaliyotga keng joriy etish pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash hamda ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, refleksiv yondashuv pedagog kadrlarning kognitiv kompetentligini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida xizmat qiladi. Refleksiv faoliyatni malaka oshirish kurslarida tizimli tashkil etish pedagoglarning metakognitiv ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa ularning o‘z-o‘zini baholash, o‘z bilimlarini tahlil qilish va professional qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, refleksiv yondashuv asosida o‘tkazilgan interaktiv mashg‘ulotlar pedagoglarning kasbiy o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi, o‘qituvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi. Bu jarayon nafaqat individual pedagogik kompetentsiyani oshiradi, balki ta’lim jarayonining sifatini va samaradorligini yaxshilashga hissa qo‘shadi.

Mazkur tadqiqot natijalari malaka oshirish tizimini modernizatsiya qilish, pedagoglarning kognitiv va metakognitiv salohiyatini tizimli ravishda rivojlantirish hamda refleksiv pedagogik texnologiyalarni keng joriy etishda amaliy ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv global ta’lim standartlariga muvofiq pedagogik faoliyatni takomillashtirish va innovatsion malaka oshirish dasturlarini yaratishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabyotlar

1. UNESCO, 2015; Zamonaviy ta’lim paradigmasi va ta’limda subyekt-subyekt munosabatlari.

2. Vygotsky, 1978; Ta’lim jarayonida faol ishtirokchi va refleksiv qaror qabul qilishning ta’lim nazariy asoslari.

3. Flavell, 1979; Metakognitiv jarayonlar va kognitiv kompetentlik konsepsiyasi.

4. Schön, 1983; Refleksiv praktik va pedagogik refleksiya modeli.

5. Biggs & Tang, 2011; Kognitiv kompetentlikni baholash va o‘lchash metodologiyasi.

6. Darling-Hammond et al., 2017; Uzluksiz professional rivojlanish va malaka oshirish kurslarining samaradorligi.

7. Moon, 2004; Refleksiv yondashuv va pedagogik ta’lim muhitining integratsiyasi.

8. Hmelo-Silver, 2004; Muammoli vaziyatlarni hal etish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish.

9. Eraut, 2004; Professional refleksiya va mustaqil kasbiy rivojlanish.